

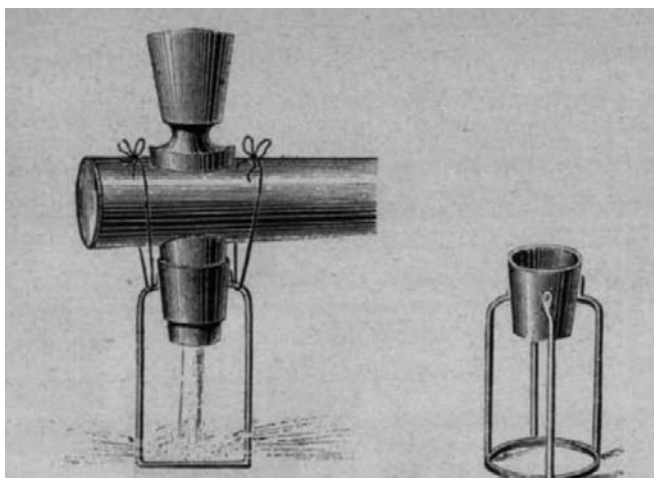
BÜKY LÁSZLÓ

BOR TEÓRÉÓ

1. A SzT. az egyetlen kijegyzésben szerepelő adalékot némelykor ’?’ jellel utalva sorolja be, mondván: „[...] a később kutatás rendjén a beiktatott szövegrészlet számunkra értelmezhetetlennek látszó része megvilágosodhatik” (SzT. I: 18). Erre a helyzetre példa a következő szócikk: „bortörő ’?’ 1600: Hogy az Borokat arultam veottem Kupas Janostul egy Bor teóreót d 31. Vgian akkor veottem egy bor zwreot d 7 [Kv; Szám. 9/XII. 66].” (A rövidítések föloldása: Kolozsvár, Szamadáskönyv.) – A szövegdarabban olvasható *bor zwreo* ’borszűrést szolgáló szita’ önálló szócikk a SzT.-ben.

2. A *bortörő* melléknévként is megtalálható egy, a pintérekre (!) vonatkozó, 1735. évi árszabásban, amelyik a régi és új árat is föltünteti először *frt*-ban majd *denárban*: „Egy *bortörő* kanna – [= 0 *frt*] 75 – 50” (K. S. 1896: 350).

A borászati munkálatokban, nevezetesen a borfejtés módjai kapcsán a *bortörő* melléknév szintén megvan: „A borok gumicsővel vagy szivattyúval való lefejtése ellen azt lehet főleg felhozni, hogy a lefejtésnél a bor nagyon kevésbé van a levegőnek kitéve, s így nem érik meg oly gyorsan, mintha cső nélkül történik a lefejtés. E hátrány azonban elkerülhető, ha a bort előbb csapon át egy dézsába bocsátjuk. A szellőztetés előnyét még nagyobb mérvben biztosíthatnák a bor számára, ha a csapon egy kis *bortörő* lemezt lehetne alkalmaznunk. Ilyen törő lemezeket kerti locsolóknál szoktak használni, hogy finom cseppeként szórják szét a locsoló vizet, sőt legújabbban a trágya széthintésénél is kezdik használni” (Sine nomine 1881: 435; ld. az ábrát; a népi gazdálkodás borászatában a borfejtés módjára ld. Égető Melinda 2001. II: 579–88).





Egy másik, hasonló eredményt szolgáló eszközt, amelyikbe szűrő is van beszerelve *szellőzőrózsa* néven hirdettek háromféle méretben: „Szűrő- és szellőzőrózsa vörösrézből ónozva” (Ligeti és Biró 1908. 33: 495). Ennek rajza az alábbi:

Tulajdonnévként ugyancsak szerepel a szó: „*Bortörő* György, pénzbeszedő, VIII Miksa-u. 17” (Franklin 1909: 1112), ugyanígy van a kiadványban 1910-ben, 1911-ben és később is, tehát nem valószínű, hogy egy **Borstörő* név ezekben az években való elírásáról van szó. Ez a név a CsnSz.-ban nem fordul elő, viszont van

több *Portörő*, amelynek eredete a ’puskaporkészítő’ foglalkozásnévre megy vissza. Lehetséges: az említett *Bortörő* név vagy a *Portörő* régi elírásából származik, vagy a **Borstörő*éből; *Portörő* családnév ma is van (a telefonkönyvek tanúsága szerint).

A füzéri várjavak 1680. évi összeírása kapcsán szereplő szómagyarázatokban olvasható, hogy a *bortörő* „*esztergában faragott fa a szőlő összeroncsolására*”, ehhez a kiadványban közölt forrásszöveg nem ad meggyőző igazolást – „[...] *vayon edgy bor ház, meljen vayon két Ajtó. Az edgyik sarak nélkül másika dupla vas sarkos retesz, vayon benne hordó hat száz, id. No. 600., edgy bor törő korlát minden szerszámaival*” (Feld–Cabello 1980: 132, 147) –, itt *börtörő* korlátról lehet szó. Ismeretes nyelvjárási kifejezés a *börtörő kákó* (’birkabőr kikészítéséhez használatos eszköz’, a szerkezet *kákó* tagja nyersbőr tisztítására és puhítására való, kampós végű faeszköz (ld. ÚMTsz. *börtörő, kákó, kajkó*); a *korlát* egyebek mellett talán ’karfa’ jelentésű lehetett a TESz. szerint. A SzT. *korlát* szócikkének egyik példája: „4. *bortörő* ~ borkalló/törő pad; bancă de înitins/înmuiat pieile; Reckbank. 1677: Börtörő korlát és silipek [...] fordulván délre, fel a dombra nyílik az *börtörő* korlátra fel sarkokon egy fél szer ajtó, mellyen belől vayon egy bőr törő korlát [CsVh 53].” A SzT. jegyzete e tímáreszköz használatára Frecskay Jánosnak a bőrgyártást leíró anyagára hivatkozik (1912: 51), Frecskay a szücsmesterség kapcsán is említ hasonló eszközt (i. h. 381). (A *börtörő* eszköz származására és használatának átalakulására ld. Szolnoky Lajos 1965: 56.)

3. A pintérek készítményeinek idézett árszabása alapján a *bortörő kanna* bizonyos fából készített, olyan edény lehetett, amelyben szőlőt lehetett össze-

zúzni, -törni, nem pedig a bort valamiképpen levegőztetni, amint a borfejtés egyik módjánál ajánlatos.

A *pintér* szavunk német (bajor-osztrák) eredetű (TESz., ÚESZWeb^{beta}) számos mesterséghez és a hozzájuk tartozó szakszavakkal együtt (a bodnárók, a kádárok szóhasználatát ld. Frecskay János 1912: 79–86). Ez megengedi föltételezni, hogy a SzT. *bortörő* szava a *Weinbrecher* alkalmi (tükör)fordítása, amelyet a *bor* és a *szőlő* szemantikai mezőkapcsolata is megenged. Az alkalmatosság nevének *kanna* része alátámasztja, hogy azt kádármester készítette. A „d 3” ár és ugyanakkor vásárolt borszűrő ára („d 7”), a különbség esetleg a szűrő bonyolultabb készítési módjából eredhet. Voltak vesszőből kúp és méhkas formájú szűrők, továbbá deszkaoldalasak is (MNéprL. *szűrőkosár*), esetleg (laza szövetű) zsákok. Ami a *kannát* illeti: már a régiségben is számos célra alkalmas és többféle alakú edény volt (vö. TESz., Gl., SzT., MTSzt.); tehát a *pintér* által a készített *bortörő* *kanna* esetleg egy olyan csőbőr lehetett, amelyben szőlőt lehetett törni, összezúzni a préselés előtt.

Szakirodalom

- CsnSz. = Kázmér Miklós: *Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század.* Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest, 1993.
- Égető Melinda 2001. A borkészítés technológiája. In: Főszerk. Paládi-Kovács Attila et al. *Magyar néprajz I–VIII.* Akadémiai Kiadó. Budapest, 1988–2011.
- Feld István – Juan Cabello 1980. *A füžéri vár.* Herman Ottó Múzeum. Miskolc.
- Franklin 1909. *Budapesti Czim- és Lakásjegyzék XXI.* Franklin-Társulat. Budapest.
- Frecksay János 1912. *Mesterségek szótára.* Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari Könyvnyomdája. Budapest.
- Gl. = *Régi magyar glosszárium.* Szerk. Berrár Jolán – Károly Sándor. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1984.
- K. S. [Kőszeghy Sándor] 1896. Az 1735-iki székesfehérvári árszabás. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* III: 342–55.
- Ligeti és Biró 1908. Szüretelő eszközök árjegyzéke. *Borászati Lapok* XL.
- MNéprLex. = *Magyar néprajzi lexikon I–VI.* Főszerk. Ortutay Gyula. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1977–1982.
- MTSzt. = *Magyar történelmi szövegtár.* MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest. <http://www.nytud.hu/hhc>
- Sine nom. 1881. A bor lefejtése. *Gazdasági Mérnök* V. 38: 434–435.
- SzT. = *Erdélyi magyar szótörténelmi tár / Dicționar istoric al lexicului maghiar din Transilvania / Historisches Wörterbuch des siebenbürgisch-ungarischen Wortschatzes I–XIV.* Főszerk. Szabó T. Attila et al. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest – Akadémiai Kiadó. Budapest – Erdélyi Múzeum-Egyesület. Kolozsvár, 1975–2014.

Szolnoky Lajos 1965. A tiló. *Néprajzi Értesítő* XLVII: 5–66.

TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* I–III. Főszerk. Benkő Loránd. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1967–1976. + *Mutató*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1984.

ÚESZWeb^{beta} = *Új magyar etimológiai szótár*. <https://uesz.nytud.hu/index.html> (2022. XII. 2.)

ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár* I–V. Főszerk. B. Lőrinczy Éva. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1979–2010.

Büky László

nyelvész, az MTA doktora

Szegedi Tudományegyetem

Magyar Nyelvészeti Tanszék

E-mail: buky@hung.u-szeged.hu

<https://orcid.org/0000-0002-4960-9445>